

آسیب‌شناسی «آینده‌پژوهانه» سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان

صالح سلورزی زاده^۱

سعید وثوقی^{۲*}

محمدعلی بصیری^۳

عنایت‌الله یزدانی^۴

۳۵

چکیده

محققانی که در ارتباط با تحلیل سیاست خارجی فعالیت دارند، وظیفه خود را بهبود تصمیم‌گیری در سیاست خارجی بیان کرده‌اند. نگارندگان با هدف کمک به بهبود تصمیم‌گیری در سیاست خارجی اقدام به آسیب‌شناسی استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری تاجیکستان نموده‌اند. تحلیل سوات و پستل موضوع نشان می‌دهد سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از نقاط ضعف و قوت داخلی و فرصت‌ها و چالش‌های محیطی تأثیر پذیرفته است و در طول این مدت که از روابط جمهوری اسلامی ایران و جمهوری تاجیکستان گذشته است، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این کشور بیشتر تحت تأثیر نقاط ضعف داخلی و تهدیدات محیط خارجی تاجیکستان بوده است. مسأله‌ی پژوهش این مهم بوده است که چرا راهبردهای سیاست خارجی ایران در جمهوری تاجیکستان موفق و پویا نبوده است؟ برای پرداختن به مسأله پژوهش، فرضیه‌ی مطرح شده به این صورت است که: استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان بدون توجه به هدف‌گذاری‌های بلندمدت و آینده‌پژوهانه، تحت تأثیر ضعف‌های داخلی و چالش‌های محیطی ناموفق و منفعل بوده است. چارچوب نظری پژوهش یک طرح مفهومی با استفاده از دو مدل مدیریت استراتژیک (سوات و پستل) و رویکرد آینده‌پژوهی (سناریوسازی)، روش پژوهش «تبیینی» و کیفی و روش گردآوری اطلاعات با استفاده از ابزار کتابخانه‌ای - اسنادی و اینترنتی بوده است.

واژگان کلیدی: سوات، پستل، سناریو، تاجیکستان، ج.ا.ایران

۱. دانشجوی دکتری روابط بین الملل، گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان

۲ و ۳. دانشیار گروه علوم سیاسی، دانشکده علوم اداری و اقتصاد، دانشگاه اصفهان، اصفهان

* s.vosoughi@ase.ui.ac.ir

تاریخ پذیرش: ۱۳۹۹/۵/۲۰

تاریخ دریافت: ۱۳۹۸/۵/۱۵

فصلنامه پژوهش‌های روابط بین‌الملل، دوره دهم، شماره پیاپی سی و شش، صص ۶۴-۳۵

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره دهم، شماره

اول، شماره پیاپی

سی و شش

بهار ۱۳۹۹

مقدمه

تجزیه و تحلیل «سیاست خارجی» مطالعه این مهم است که دولت‌ها یا افرادی که آن‌ها را رهبری می‌کنند، «چگونه» سیاست خارجی را شکل می‌دهند؟ سیاست خارجی را «چگونه» اجرا می‌کنند؟ و به سیاست خارجی دیگر کشورها «چگونه» واکنش نشان می‌دهند؟ به دلایل تاریخی ایران مدت‌ها است خود را دروازه‌ای به «آسیای مرکزی» می‌داند. به علت اشغال این منطقه توسط روسیه تزاری و در ادامه اتحاد شوروی، ارتباط ایران با منطقه بسیار محدود شده بود. سرزمین‌های آسیای مرکزی همواره اهمیتی مکانی در پنداره‌های ژئوپلیتیک ایران داشته‌اند. این ارتباط یک ارتباط تاریخی عمیق است که نه تنها به کنترل تاریخی منطقه از طریق امپراتوری‌های پی در پی ایرانی مستقر در منطقه بر می‌گردد بلکه مفهوم آسیای مرکزی، همچنین به معنی «خانه مشترک مردم آریایی»^۱ است، که گفته می‌شود، از ایران آغاز شده است. این ارتباط تاریخی مبنای علاقه جدیدی به منطقه در ایران پس از فروپاشی شوروی ایجاد کرد. همه کشورهای آسیای مرکزی بدون دسترسی به دریاها آزاد هستند. مهمترین خروجی این کشورها به سمت دریای آزاد از طریق ایران و خلیج فارس است.

ایران یکی از طولانی‌ترین مرزهای خود را با اتحاد جماهیر شوروی داشت و پیشنهاد کرده بود، جمهوری‌های محصور در خشکی آسیای مرکزی را به‌طور مستقیم از طریق جاده و سیستم راه‌آهن با خلیج فارس و بازارهای بین‌المللی ارتباط دهد. روابط خارجی جمهوری اسلامی ایران با کشورهای منطقه‌ی آسیای مرکزی بعد از فروپاشی شوروی شکل گرفته است. جمهوری اسلامی ایران تلاش کرد سیاست خارجی پویا و فعالی در جمهوری تاجیکستان به‌عنوان یکی از جمهوری‌های استقلال یافته بعد از فروپاشی شوروی داشته باشد اما به دلایل مختلفی تاکنون موفق نبوده است. مساله مدنظر این پژوهش چرایی، چگونگی و آسیب‌شناسی این مهم می‌باشد. سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان به‌عنوان متغیر وابسته و عوامل داخلی و خارجی موثر بر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان به‌عنوان متغیر مستقل در نظر

1. Foreign policy
2. central Asi
3. Aryan people's common home

گرفته خواهند شد. پژوهش تلاش می‌کند به این سوالات پاسخ دهد که: با توجه به سطح روابط (سیاسی، اقتصادی، فرهنگی...) جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان، استراتژی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این کشور کدامند؟ و این استراتژی منتج و متأثر از نقاط قوت و فرصت‌ها موفق و پویا بوده یا تحت تاثیر نقاط ضعف و تهدیدات ناموفق و منفعلانه بوده است؟ و در صورت موفق یا ناموفق بودن سیاست خارجی چرایی این موفقیت و عدم موفقیت تحت تاثیر چه عواملی بوده است؟ و همچنین کدام استراتژی و سناریوها قابلیت طرح دارند و کدام استراتژی باید مدنظر تصمیم‌سازان سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری تاجیکستان قرار گیرد؟ با هدف پاسخ‌گویی به سوالات پژوهش این فرضیه مطرح می‌شود که:

سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری تاجیکستان تحت تاثیر نقاط ضعف داخلی سیاست‌گذاری در جمهوری اسلامی ایران و چالش‌های محیطی کشور تاجیکستان با داشتن نقاط قوت داخلی و فرصت‌های محیطی کشور تاجیکستان پویا و موفق نبوده است. این پژوهش تلاش خواهد کرد در قالب روش تشریحی و تبیینی، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان را با اتخاذ یک چارچوب مفهومی «بینا رشته‌ای» و «آینده محور» که متشکل از دو مدل برنامه‌ریزی مدیریت استراتژیک یعنی سوات^۱ و پستل^۲ و رویکرد آینده‌پژوهشی (سناریوسازی) است، مورد تحلیل آسیب شناسانه قرار داده و چرایی و دلایل عدم موفقیت راهبردهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در کشور تاجیکستان را تحلیل و بررسی نماید.

۱. رهیافت نظری

پژوهش با ایجاد «مدلی مفهومی^۳ متشکل از دو مدل برنامه‌ریزی استراتژیک (سوات^۴ و پستل^۵) به‌عنوان ابزار پژوهش و آینده‌پژوهی (سناریوسازی^۶) به‌عنوان تکنیک پژوهش

1. Swot
2. Pestel
3. Conceptual Model
4. Swot
5. Pestel
6. Scenario building

تلاش خواهد کرد، سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان را مورد بررسی قرار دهد.

۱-۱. ابزارهای پژوهش

۱-۱-۱. «سوات»: یک ابزار تجزیه و تحلیل استراتژی بر اساس چهار مولفه: نقاط قوت و ضعف (در داخل)، فرصت‌ها و تهدیدات (محیط) است. یک استراتژی خوب را تناسب بین وضعیت خارجی و ویژگی‌های داخلی تعریف می‌کنند (Isoherranen, 2012:25).

جدول شماره ۱. استراتژی‌های سوات

	تهدیدها (Threats)	فرصت‌ها (Opportunities)	محیط	داخل
	سوات	S+I=SI	S+O=SO	قوت‌ها (Strengths)
	W+I=WI	W+O=WO	ضعف‌ها (Weaknesses)	

منبع: نگارندگان

راهبردهای مستخرج از مدل سوات:

- راهبرد (اس. او) یا تهاجمی: کشورها با تاکید بر نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند از فرصت‌های محیطی نهایت استفاده را ببرند.
- راهبرد (اس. تی) یا اقتضایی: کشورها با استفاده از نقاط قوت داخلی سعی می‌کنند با تهدیدهای محیطی مقابله کنند.
- راهبرد (دبلیو. او) یا انطباقی: با استفاده از فرصت‌های محیطی می‌کوشند نقاط ضعف داخلی را ترمیم کنند.

1. SO
2. Offensive
3. ST
4. Contingent
5. WO

- راهبرد (دیبلو.تی) یا تدافعی^۳: هدف از این استراتژی کم کردن نقاط ضعف داخلی و پرهیز از تهدیدات ناشی از محیط خارجی است. در این استراتژی دولت‌ها سیاست خارجی منفعلی دارند (Osita, et al. 2014:27).

۱-۲-۱. تحلیل «پستل»: پستل یک ابزار برنامه‌ریزی استراتژیک و مکمل سوات است که بر زمینه‌ها و عوامل خارجی تاکید دارد (Mullerbeck, 2015:2). بر ارزیابی تاثیر عوامل سیاسی، اجتماعی، تکنولوژیکی، زیست محیطی و قانونی که ممکن است بر روی یک دولت داشته باشد، تاکید دارد (Rastogi & Trivedi, 2016:386).

۳۹

۲. رویکرد پژوهش: آینده پژوهی

۱-۲. آینده پژوهی

آینده پژوهی یک حوزه مستقل بین رشته‌ای است که «بل» آن را شناسایی، ابداع، ارائه، آزمون و ارزیابی آینده‌های ممکن و محتمل تعریف می‌کند، تا برپایه ارزش‌های جامعه، آینده‌های مرجح را انتخاب و برای پی‌ریزی و ساخت «مطلوب‌ترین آینده» اقدام نماید (نظری و همکاران، ۱۳۹۴:۹).

۲-۲. آینده؛ انواع، عناصر

ممکن^۴: هر حالت آینده که به هر نحو ممکن است واقع شود. محتمل^۵: حالتی از آینده که براساس روندهای موجود، احتمال وقوع بیشتری داشته باشند.

باورپذیر^۶ (موجه): هر حالت آینده که بر اساس دانش امروز بشر، قابلیت وقوع دارد یا می‌تواند محقق شود.

مطلوب^۷ یا مرجح: حالتی از آینده که وقوع آن مطلوبیت بیشتری دارد (حاجیان، ۱۳۹۲:۳۶).

1. Adaptive
2. WT
3. Defensive
4. Possible Futures
5. Probable Futures
6. Plausible Futures
7. Desirable Futures

آینده از چهار عنصر رویدادها، روندها، تصویرها و اقدام‌ها تشکیل می‌شود (اسلامی و حسنی، ۱۳۹۵: ۴۹).

۲-۳. سناریوسازی

در اواخر دهه ۱۹۷۰ محققان «دانشگاه استنفورد» استفاده از سناریوها را به‌عنوان مبنای توسعه در طراحی راهکارهای راهبردی مورد بررسی قرار دادند. برنامه‌ریزی سناریو یک عنصر برنامه‌ریزی استراتژیک بر اساس شیوه‌ها و فن‌آوری‌های مدیریت نامحدود بودن آینده است (Cherepovitsyn & Ilinova, 2018: 435). تجزیه و تحلیل سناریو به‌عنوان هنر کنار هم قرار دادن روندهای فعلی جهت روبرو شدن با ترکیبات غیرمنتظره آینده‌ی تعجب‌آور توصیف می‌شود (Barma And Others, 2016: 119). برنامه‌ریزی سناریو نه تنها شامل تشکیل سناریوها بلکه مجموعه‌ای از راه‌حل‌های مدیریت و اقدامات در برنامه‌ریزی استراتژیک است (Frolova et al, 2017: 312).

۳. ادبیات پژوهش

در این ارتباط پژوهش‌های زیادی صورت گرفته که هر کدام از بعدی خاص به موضوع پرداخته است:

- محمودی (۱۳۹۲) در مقاله‌ای تحت عنوان «تعاملات اقتصادی تاجیکستان و ایران و دورنمای آینده روابط دو کشور در دهه‌های اخیر» نتیجه گرفته که دو کشور از مشترکات عمیق تاریخی و روابط پایدار و گسترده سیاسی، اقتصادی، فرهنگی و امنیتی برخوردارند و در جهت شفاف‌سازی و تعمیق رابطه خود باید با جلب اعتماد بیشتر روسیه، در مناسبات خود گام بردارند.

- امیراحمدیان و رضازاده (۱۳۹۱) در مقاله‌ای با عنوان: «مؤلفه‌های داخلی مؤثر بر سیاست خارجی تاجیکستان» با واکاوی مؤلفه‌های شکل‌دهنده و تأثیرگذار داخلی بر

1. Preferable Futures
2. Events
3. Trends
4. Images
5. Actions
6. Stanford University

سیاست خارجی تاجیکستان نتیجه می‌گیرند که تاجیکستان در دو زمینه امنیتی و اقتصادی گسترده‌ترین وابستگی را به روسیه دارد و به همین دلیل نمی‌توان ارتباط با تاجیکستان بدون تاثیر عامل روسیه را تصور کرد.

- کلارک^۱ (۲۰۱۵) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان «روابط جمهوری اسلامی ایران با تاجیکستان در دوره پسا شوروی» استدلال می‌کند که روابط دو کشور نه تنها از نداشتن اعتماد و سوتفاهم دوجانبه رنج برده که تحت تاثیر بی‌ثباتی‌های قابل توجه منطقه‌ای و بین‌المللی بوده است.

۴۱

- روکا^۲ (۲۰۱۷) در مقاله‌ای با عنوان «ژئوپلیتیک ایران در اوراسیا بعد از توافق هسته‌ای» از نتایج مثبت توافق هسته‌ای ایران با غرب را بهبود و گسترش روابط اقتصادی، نظامی، انرژی و امنیتی با بسیاری کشورها به‌ویژه با همسایگان قفقاز و آسیای مرکزی می‌داند.

نوآوری این پژوهش نسبت به کارهای که تا حال در این زمینه انجام شده است استفاده از یک طرح مفهومی متشکل از دو مدل مدیریت و برنامه‌ریزی استراتژیک (سوات و پستل) و رویکرد سناریوسازی می‌باشد که هم‌زمان ضعف‌ها و قوت‌های داخلی ایران به همراه فرصت‌ها و چالش‌های محیطی را با هدف «چرایی» و «چگونگی» عدم موفقیت سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان مدنظر داشته است. پژوهش پیش‌رو با رویکردی «بینارشته‌ای»، «آسیب شناسانه» و «راهکار محور» به تحلیل چرایی عدم موفقیت راهبردها و استراتژی سیاست خارجی ایران در تاجیکستان خواهد پرداخت. تحلیل و بررسی ادبیات پژوهش از این مهم حکایت دارد که هر کدام از پژوهش‌های فوق از یک زاویه خاص و محدود مانند سیاسی، اقتصادی، فرهنگی با تکیه صرف بر عوامل و مولفه‌ای تک بعدی مثلاً داخلی یا خارجی و با سطح تحلیل محدود به موضوع سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان پرداخته است. اما پژوهش حاضر با توجه به سطوح داخلی و خارجی و همه ابعاد سیاسی، اقتصادی و فرهنگی و با تکیه بر داده‌های کمی به روز یک آسیب‌شناسی جامع همراه با

1. Clark
2. Iran's geopolitics in Eurasia after the nuclear deal

آینده پژوهی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در جمهوری تاجیکستان داشته است.

۴. پیشران‌ها و روندها

برای تحلیل سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان سطح روابط در سه بعد: ۱. سیاسی ۲. اقتصادی و ۳. فرهنگی-اجتماعی مورد بررسی قرار خواهد گرفت. براساس «نقشه راه مقاله» ابتدا نقاط قوت و ضعف‌های داخلی ایران در زمینه‌های مختلف و سپس فرصت‌ها و تهدیدات تاجیکستان در جدول‌های به‌عنوان «پیشران» فهرست خواهد شد و در ادامه «روندها» و مدل‌های مستخرج از مدل «سوات» مطرح می‌شوند.

۴۲

۱-۴. پیشران‌های سیاسی

جدول شماره ۲. قوت و ضعف‌های سیاسی

نقاط قوت (Strengths) و ضعف (weaknesses) سیاسی (Political) داخلی جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با تاجیکستان		توضیحات	عنوان	ریف
SWOT				
توت	ضعف			
✓		نظام سیاسی ج.ا. ایران ترکیبی از نظام‌های ریاستی و پارلمانی تحت نظارت ولی فقیه است و این امر ضمن ایجاد توازن بین سه قوه ی مجریه، مقننه و قضائیه، از قدرت گیری بیش از حد هر یک از قوا جلوگیری می‌کند.	نوع و مدل نظام سیاسی	PS1
✓		سیاست خارجی ج.ا. ایران بر اساس نفی هر گونه سلطه‌جویی و سلطه‌پذیری، حفظ استقلال همه جانبه و تمامیت ارضی کشور، دفاع از حقوق همه مسلمانان و عدم تعهد در برابر قدرت‌های سلطه‌گر و روابط صلح آمیز متقابل با دول غیر محارب استوار است. ساختار سیاست خارجی هم تک محوری نبوده و تصمیمات سیاست خارجی حاصل هم‌تفکیر افرا و ارگان‌های مختلف می‌باشد.	اصول، مبانی سیاست خارجی	PS2
✓		انقلاب اسلامی ایران سبب مبارزه با قدرت‌های جهانی بوده است که الهام بخش بعضی از ملت‌ها و دولت‌ها بوده است.	الهیات‌های سببیت	PS3
✓		عضویت ایران در نهادها و سازمان‌های جهانی نقطه قوت سیاست خارجی می‌باشد ایران در سازمان‌های و ساختارهای موجود در آسیای مرکزی هم حضور دارد.	عضویت در نهادها و سازمان‌ها	PS4
✓		برقراری ارتباط با کشورهای همسایه و شرق از جمله جمهوری‌های آسیای مرکزی منظر سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران بوده است.	سیاست‌گرایی به شرق	PS5
✓		تاجیکستان در تفرقات استراتژیک تصمیم‌گیران و تصمیم‌سازان سیاست خارجی اهیتی درخور جایگاه آن نداشته است و در قیاس با کشورهای منطقه خاورمیانه که جزمنافع وجودی جمهوری اسلامی ایران بحساب آمده است این کشور در زمره منافع «مهم» تلقی شده است.	تاجیکستان بر تفرقات استراتژیک ایران	PW1
✓		هنگام‌های معنای انقلاب اسلامی ایران دارای نظام ارزشی برگرفته از اعتقادات و مبانی اسلامی است که مبنای رفتارهای آن است و در برخی از زمینه‌ها با هنجارها و ساختارهای نظام بین‌المللی تعارض پیدا می‌کند.	سببیت معنای هنجاری	PW2
✓		جمهوری اسلامی ایران همواره از ایجاد سیستم امنیتی بیرون‌زا در مناطق مختلف اطراف حوزه امنیتی خود بویون حضور قدرت‌های فرامنطقه‌ای چون ایالات متحده حمایت کرده است. اکثر کشورهای آسیای مرکزی به سازوکارهای با حضور قدرت‌های بزرگ پیوسته اند.	دیدگاه نسبت به امنیت منطقه‌ای و منطقه‌گرایی	PW3
✓		با وجود تئور سند چشم‌انداز بیست ساله اما چشم‌انداز استراتژی‌های سیاست خارجی ایران در این منطقه کوتاه مدت یا نهایتاً میان‌مدت بوده است و برنامه‌ریزی بلندمدت و آینده‌پژوهی منظر تصمیم‌گیران سیاست خارجی نبوده است.	آینده‌پژوهی در سیاست خارجی	PW4
✓		سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران از تناوب لازم‌درنخیل‌کردن استراتژی واحدی در جمهوری تاجیکستان محروم بوده است.	پوستگی در سیاست خارجی	PW5

منبع: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

جدول شماره ۳. فرصت‌ها و تهدیدات سیاسی

فرصت‌ها (Opportunities) و تهدیدات (threats) سیاسی (Political) تاجیکستان برای جمهوری اسلامی ایران			
ریف	عنوان	توضیحات	فرصت / تهدید
PO1	اصول، ابهامی سیاست خارجی	برطبق اصل ۱۱ قانون اساسی تاجیکستان این کشور متکی به اصل سیاست صلح‌جویانه با سایر کشورها بوده استقلال و تمامیت ارضی سایر کشورها را محترم شمرده و سیاست خارجی خود را بر مبنای قوانین و سیاست‌های بین‌المللی تعیین می‌کند. تشویق جنگ ممنوع است.	✓
PO2	ایران در تقویرات استراتژیک تاجیکستان	ایران به عنوان کشوری هم‌زبان با ریشه فرهنگی-تمدنی مشترک جایگاه مناسبی در تفکرات دولت مردان تاجیکستان داشته است اما در برهه‌های هم‌به‌دلایی متأثر از فضای رقابت‌های منطقه‌ای این دیدگاه تحت تأثیر قرار گرفته است. در حال حاضر فضای مطلوبی بر روابط نوکشور حاکم نیست.	✓
PO3	قدرت‌های هم‌سوی	حضور روسیه و چین و سایر قدرت‌های هم‌سو در تاجیکستان در صورت وجود سایر عوامل مورد نیاز عاملی سازنده بر روابط ایران و تاجیکستان است.	✓
PO4	عضویت در نهادهای سازمان‌ها	برطبق اصل ۱۱ قانون اساسی کشور تاجیکستان بر اساس منافع ملت خود می‌تواند به قراردادهای بین‌المللی ملحق و یا از آن خارج شود و یا با کشورهای دیگر رابطه برقرار نماید. تاجیکستان در سازمان شانگهای، اکتو و سایر سازمان‌های منطقه‌ای که ایران هم حضور دارد عضویت دارد. ایران و تاجیکستان مشترکاً در سازمان اکتو، شانگهای، سازمان ملل متحد و موسسات مرتبط با آن حضور دارند. منطقه‌گرایی در سیاست خارجی نو کشور دیده می‌شود.	✓
PT5	بی‌بسیاری در سیاست خارجی	تاجیکستان بعد از استقلال از شوروی به علت ریاست جمهوری امامعلی رحمان سیاست خارجی بی‌بسته‌ای نداشته است.	✓
PT1	ایندپندری در سیاست خارجی	سیاست خارجی تاجیکستان بیش از آنکه حاصل برنامه‌ریزی داخلی باشد متأثر از سیاست خارجی روسیه و سایر قدرت‌های منطقه‌ای می‌باشد و عنصر آینده‌پژوهی را در خود ندارد.	✓
PT2	قوت و عمل نظام سیاسی	بر طبق اصل یک قانون اساسی تاجیکستان دارای مدل حکومتی جمهوری با دولتی مستقل، دموکراتیک، حقوق بنیاد، نیوی و یکپارچه می‌باشد. رئیس‌جمهور با رای مستقیم مردم و برای اصل انتخاب می‌گردد. اما در عمل مشاهده شده است که این سازوکار دموکراتیک قانون اساسی در عمل به اجرا نرسانده است.	✓
PT3	نسبت‌های فزاینده	بر اساس اصول قانون اساسی هنجارهای معنایی تاجیکستان چون اقتصاد آزاد، جدایی دین از سیاست، احترام به حریم خصوصی، انتخابات آزاد یا هنجارهای حاکم بر سیاست بین‌الملل فعلی منافاتی ندارند اما در عمل در تقابلی آشکار قرار دارند.	✓
PT4	دیدگاه نسبت به امنیت منطقه‌ای	تاجیکستان با حضور در پیمان شانگهای، پیمان‌های نو طرفه نظامی-امنیتی یا روسیه امنیت را در هم‌کاری با قدرت‌های منطقه‌ای و فرا منطقه‌ای جستجو می‌کند.	✓
PT6	قدرت‌های رقیب	حضور عربستان سعودی، ترکیه و سایر قدرت‌های رقیب چون آمریکا تأثیری منفی بر روابط ایران و این کشور داشته است.	✓

منبع: قانون اساسی تاجیکستان

می‌توان به این صورت بیان کرد که از نظر سیاسی جمهوری اسلامی ایران با داشتن نظام سیاسی جمهوری اسلامی، برخوردار از قانون اساسی مبتنی بر اصول مردم‌سالاری دینی با وضعیتی «بائبات» در منطقه‌ی حساس و پرتنش خاورمیانه، تقابل با دولت‌های حاکمه متخاصم جهان، دیدگاه "درون‌زا" نسبت به امنیت منطقه‌ای، تقابل بعضاً اساسی با ساختارهای فعلی "غرب محور" سیاست بین‌الملل که منجر به فشارهای سیستمیک حاصل از دیدگاه‌های گاهاً تجدیدنظرطلبانه جمهوری اسلامی در نظام بین‌الملل فعلی شده است. در کنار عدم قرار گرفتن تاجیکستان در درجه نخست اهمیت در افق‌های تصمیم‌گیری، تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی ایران، همچنین عدم توجه جدی به برنامه‌ریزی استراتژیک، آینده‌پژوهانه و آینده‌محور در این کشور و وجود تهدیداتی چون: رژیم‌های سیاسی با شالوده‌های متضاد، دیدگاه متفاوت نسبت به امنیت

منطقه‌ای و "دیپلماسی سازمانی" متعارض تاجیکستان نسبت به ایران ضعف‌ها و تهدیدات نسبت به قوت‌ها و فرصت‌ها تا حدودی برجسته‌تر هستند.

۲-۴. روندهای سیاسی: روندهای سیاسی جمهوری اسلامی ایران و تاجیکستان به چهار دوره تقسیم می‌شود:

دوره اول: آقای اکبر هاشمی رفسنجانی (۱۹۸۹-۱۹۹۷): در دوره ریاست جمهوری هاشمی رفسنجانی تغییری قابل توجه در اهداف و راهبردهای سیاست خارجی به سمت عملگرایی ایجاد شد (Herzig, 2004: 504). حرکت به سمت همکاری منطقه‌ای بیشتر، مورد توجه واقع شد. ایران توسعه روابط و همکاری منطقه‌ای با آسیای مرکزی را به‌عنوان وسیله‌ای برای کاهش انزوای بین‌المللی در مواجهه با ادامه خصومت آمریکا دید (Wastnidge, 2017: 40). در پی استقلال تاجیکستان در ۱۸ شهریور ۱۳۷۰ ایران استقلال تاجیکستان را به رسمیت شناخت (سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان، ۱۳۹۷/۱۱/۱). در سال ۱۹۹۲ رئیس‌جمهور تاجیکستان «رحمان نبی‌اف» به تهران سفر کرد. اما این کشور در سال ۱۹۹۲ دچار جنگ داخلی شد که این اتفاق روند مناسبات ایران و تاجیکستان را شدیداً تحت تأثیر قرار داد. در آغاز این دوره افزایش قدرت امامعلی رحمان روابط ایران و تاجیکستان را به‌طور جدی تضعیف کرد (Clark, 2015: 215). در این دوره ایران نقش میانجی را ایفا نمود و بدین صورت ایران توانست موقعیت خود در تاجیکستان را تثبیت و افکار منفی را از بین ببرد.

دوره دوم: سیدمحمد خاتمی (۲۰۰۵-۱۹۹۷): پیروزی خاتمی در انتخابات سال ۱۹۹۷، امید به یک تغییر عمده در برنامه‌های داخلی و خارجی ایران بود. خاتمی اعلام کرد که مرکز ثقل سیاست خارجی او تلاش برای از بین بردن اختلاف با غرب است. در حالی که خاتمی به دنبال برنامه‌های جهانی بزرگ خود بود، تاجیکستان با اقتصادی ضعیف و وضعیت سیاسی و امنیتی پس از جنگ داخلی، به ندرت در خط‌مشی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این دوره قرارگرفت با این حال، عدم تمرکز ایران بر تاجیکستان پایانی ناگهانی، منتج از تغییر ژئوپولیتیکی ناشی از حملات ۱۱ سپتامبر

داشت. تمرکز آمریکا و تعداد زیادی از دیگر بازیگران بین‌المللی به تاجیکستان باعث شد تا ایران توجه بیشتری به تاجیکستان داشته باشد و روابطی را که در آغاز صرفاً از مفاهیم ساده‌ی همبستگی فرهنگی فراتر نرفته بود، به مجموعه‌ای از وعده‌های سیاسی و اقتصادی تبدیل کند. چنین استدلال می‌شود که دولت خاتمی در طول نخستین دوره چهار ساله خود بی‌توجهی کامل به تاجیکستان را به نمایش گذاشت اما با توجه به رویدادهای ۱۱ سپتامبر، تعامل ایران با تاجیکستان به سرعت افزایش یافت. علاقه جدید ایران به تاجیکستان صرفاً حاصل منافع ژئوپلیتیکی بود و می‌توان آن را "موقتی" و "واکنشی" در مقابل حملات ۱۱ سپتامبر و حضور آمریکا در این کشور قلمداد کرد (Clark, 2015:193).

دوره سوم: محمود احمدی‌نژاد (۲۰۱۳-۲۰۰۵). پیروزی احمدی‌نژاد در سال ۲۰۰۵ می‌توانست تغییری عمده در سیاست خارجی ایران باشد. رئیس‌جمهور جدید ایران، به شدت به دنبال رویکرد سیاست خارجی بود که عمدتاً متضمن دفاع از حق ایران برای توسعه برنامه هسته‌ای و توجه بیشتر به روابط با همسایگان شرقی بود (Clark, 2015:220). مواضع پوپولیستی و متضاد در مورد مسائل سیاسی نشان داد که تغییرات عمده‌ای در نحوه برخورد ایران با مسائل بین‌المللی ایجاد شده است (Habibi, 2013:1-8). بنابر اظهارنظرهای احمدی‌نژاد ایران و تاجیکستان دو "شریک استراتژیک" بودند (Sodiqov, 2010:19). احمدی‌نژاد قصد داشت از روابط تقریباً صرفاً اقتصادی که در طول دوره خاتمی ایجاد شده بود، فراتر رود و به دنبال ایجاد روابط قوی فرهنگی، سیاسی و استراتژیک بود (Francois, 2010:1-5). روابط نظامی دو کشور نیز شاهد یک توسعه قابل توجه در سال ۲۰۱۱ بود. «شیرعلی خیرالله اف» وزیر دفاع تاجیکستان در حضور احمدی‌نژاد، در طی بازدید از تاجیکستان گفت: "در موارد اضطراری، نیروهای مسلح ایران می‌توانند در عرض دو ساعت به تاجیکستان وارد شوند. ما دو کشور برادر و دوست متحد در برابر دشمنان هستیم." در حالی که احمدی‌نژاد گفت ایران و تاجیکستان "یک روح در دو بدن" هستند (Shakir).

1. Temporary
2. Reactive
3. Strategic Partner
4. Shir Ali Khairallahov

(2017:71)، دوستی شخصی رحمان با احمدی‌نژاد نفس تازه‌ای به روابط تاجیکستان و ایران دمیده بود. رحمان طی دیداری از ایران در ژانویه سال ۲۰۰۶ در دیدار با رهبر معظم انقلاب اسلامی عنوان کرد: «ایران دوست صادق تاجیکستان است» (Shafiev, 2016:2).

دوره چهارم: حسن روحانی (۲۰۱۹-۲۰۱۳): حسن روحانی با شعار «اعتدال» در سال ۱۳۹۲ به ریاست جمهوری ایران انتخاب شد. شرکت امامعلی رحمان در مراسم تحلیف روحانی در مرداد ۱۳۹۲ حکایت از امیدواری تاجیکستان نسبت به توسعه بیشتر روابط با ایران داشت. هر چند اولین سفر رسمی حسن روحانی به تاجیکستان برای شرکت در اجلاس سران سه کشور فارسی زبان با افتتاح طرح توریسم دوم پروژه «سنگ توده ۲» همراه شد و روحانی در این سفر تاجیکستان را «شریک مهم ایران» خواند، اما به نظر می‌رسید. روابط ایران و تاجیکستان که با روی کارآمدن دولت روحانی از رونق سال‌های قبل برخوردار نبود با رخدادی سیاسی به سردی گرایید (کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۶). در دسامبر ۲۰۱۵ رهبر «حزب نهضت اسلامی» تاجیکستان «محمی‌الدین کبیری» که توسط دادگاه عالی تاجیکستان منحل شده بود و رهبران این حزب از کشور متواری شده بودند، برای شرکت در یک کنفرانس بین‌المللی به نام «اتحاد اسلامی» در تهران برگزار شد، دعوت شد. صندلی‌های اختصاص داده شده به کبیری در کنار نماینده رسمی تاجیکستان قرار داشتند. مقامات تاجیکستان به سرعت اعتراض رسمی خود به این اقدام را با احضار سفیر ایران در تاجیکستان نشان دادند. نماینده مذهبی دولت تاجیکستان در این کنفرانس «سعیدمکرم عبدالقادرزاده»، رئیس شورای علمای تاجیکستان پس از بازگشت از ایران اظهار داشت: «ایران به طور آشکار از دشمنان ملت تاجیک حمایت می‌کند. ما هرگز با هیچ کشوری خصومت نداشتیم. سایر علمای مذهبی این کشور هم خواهان تجدیدنظر دولت در روابط با جمهوری اسلامی ایران شد (Shafiev, 2016:4). پیامدهای منفی شبکه مالی وابسته به بابک زنجانی در تاجیکستان به موازات واکنش اعتراضی دولت تاجیکستان به حضور محمی‌الدین کبیری نشان داد که روابط دو کشور به تدریج از فضای سنتی و نزدیک گذشته دو کشور فاصله گرفته است

(کوزه‌گر کالجی، ۱۳۹۶). تاجیکستان با پیوستن ایران به «سازمان همکاری شانگهای» مخالفت کرد و تهران را به حمایت از کودتای سپتامبر ۲۰۱۵ و حمایت از رهبران «حزب نهضت اسلامی»^۲ در تاجیکستان متهم کرد. اما در تحولی مثبت با توجه به سفر روحانی به تاجیکستان و دیدار با رئیس جمهور تاجیکستان در جریان پنجمین نشست «کنفرانس تعامل و اعتمادسازی در آسیا (سیکاآ)» در خرداد ۱۳۹۸ و دیدار با رئیس جمهور تاجیکستان و تاکید طرفین بر بهبود روابط و در ادامه سفر وزیر خارجه تاجیکستان به ایران و انتخاب سفرای جدید دو کشور انتظار می‌رود روابط دو کشور به سمت و سوی مطلوب‌تری سوق داده شود هر چند بحث خروج آمریکا از برجام و فضای فعلی سیاست بین‌المللی به صورت مانعی عمده در این مسیر می‌باشد.

۳-۴. پیشران‌های اقتصادی

جدول شماره ۴. قوت و ضعف‌های اقتصادی

نقاط قوت (Strengths) و ضعف (weaknesses) اقتصادی (Economic) جمهوری اسلامی ایران در ارتباط با تاجیکستان			
ردیف	عنوان	توضیحات	نوع ضعف
ES1	نرخ رشد	ایران با نرخ رشد اقتصادی ۳۰٪ در سال ۲۰۱۳ از نرخ رشد خوبی در منطقه برخوردار بوده است اما در سال ۲۰۱۸ به منفی ۸٪ رسیده است در چشم‌اندازی کلی ایران از نرخ رشد خوبی در سال‌های اخیر برخوردار بوده است.	✓
ES2	فرامسواخته	ایران با فرامسواخته ۲۰۰۰ هزار دلار در سال ۲۰۱۷ و ۱۹۱۳ دلار در سال ۲۰۱۸ از فرامسواخته خوبی برخوردار بوده است.	✓
ES3	تولید ناخالص داخلی	تولید ناخالص ملی ایران ۴۹،۵۹۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۸ بوده است که با توجه به بازگشت تحریم‌های آمریکا سیری نزولی داشته است.	✓
ES4	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری در سال ۲۰۱۸ به ۲۰٫۱ درصد افزایش یافته است. هرچند تورم در سال ۲۰۱۷ و ۱۸ افزایش یافته است اما در سال‌های اخیر تورم به خوبی مهار شده بود.	✓
ES5	صناعات و واردات	حجم صادرات ایران ۱۶۹۹ میلیارد دلار در سال ۲۰۱۱ بوده است و هم‌زمان واردات ایران در این سال ۷۰۵۳ میلیارد دلار بوده است که تراز اقتصادی مثبتی را نشان می‌دهد.	✓
ES6	هم‌تعمیر اقتصادی منطقه	ایران با داشتن پتانسیل‌های مختلف اقتصادی (کشورزی، انرژی، فنی و تکنولوژیکی) هم‌تعمیری و هم‌پوشانی مناسبی با مناطق آسیای مرکزی دارد.	✓
ES7	قرابت با برای تاجیکستان	جمهوری اسلامی ایران یکی از سرمایه‌گذاران در طرح‌های عمرانی چون احداث تونل، جاده ... می‌باشد. همچنین ایران می‌تواند انرژی فسیلی مورد نیاز این کشور را تأمین کند.	✓
ES8	توانمندی‌های موجود	توانمندی‌های زیاد در خرید و حفظ متقابل سرمایه‌گذاری (۱۹۹/۰۷/۱۸)، و اقدامات درباره اجرای مالیات بندی نو طرفه و پیشگیری از فرار مالیاتی، کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی و تجاری.	✓
EW1	تورمات تجاری	ایران و تاجیکستان از شرکای تجاری هماینگی بحساب نمی‌آیند.	✓
EW2	نرخ تورم	نرخ تورم ایران در سال ۲۰۱۷ حدود ۱۰٪ بوده است. تورم در سال ۲۰۱۸ به ۳۱٫۸ درصد افزایش یافته است.	✓
EW3	مدل اقتصادی	مدل اقتصادی ایران تقریباً نوپس می‌باشد و نقل سرمایه‌گذاری خصوصی هنوز به حد مناسب نرسیده است.	✓

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com>.

1. Shanghai Cooperation Organisation
2. Islamic Renaissance Party
3. Conference on Interaction and Confidence-Building Measures in Asia

فرصت‌ها (Opportunities) و تهدیدات (threats) اقتصادی (Economic) تاجیکستان در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	تفویض	توضیحات	فرصت / چالش
EO1	مدل اقتصادی	اصل نوادهم قنون اساسی نظام اقتصادی کشور تاجیکستان را شکل‌های گوناگون ملکیت تشکیل می‌دهد. نولت فعالیت آزاد اقتصادی و بازار گامی آزاد و حفظ منافع تمام شکل ملکیت منجمله خصوصی را تضمین می‌کند.	✓
EO2	نرخ رشد	تاجیکستان با داشتن نرخ رشد ۵٫۵٪، در سال ۲۰۱۷ و ۷٫۲٪ در سال ۲۰۱۸ نرخ رشد مطلوبی برخوردار می‌باشد.	✓
EO3	نرخ تورم	نرخ تورم در این کشور از ۸٪ در سال ۲۰۱۷ به ۵٫۸٪ در سال ۲۰۱۸ رسیده است و نرخ تورم بالای بحساب نمی‌آید.	✓
EO4	مدل تکلیفی اقتصادی	تاجیکستان با داشتن نیازهای اقتصادی خاصی چون مصالح ساختمانی، ماشین آلات برقی، خشک‌کن، هوابالاستیکی، مواد پتروشیمی که در ایران به وفور تولید می‌شوند بازار خوبی برای صادرات ایران می‌باشد. همچنین این کشور میوه و محصولات اولیه نساجی را به ایران صادر می‌کند.	✓
EO5	نرخ بیکاری	نرخ بیکاری تاجیکستان با رقم ۲٫۳٪ در صد از وضعیت مطلوبی برخوردار می‌باشد.	✓
ET1	ترازمان	تاجیکستان با ترازمان سرانه ۳۱۰۰ دلار در سال ۲۰۱۷ و ۲۸۹۶ دلار در سال ۲۰۱۸ از درآمد سرانه مناسبی برخوردار نمی‌باشد.	✓
ET2	تولید ناخالص داخلی	تاجیکستان با ۷٫۱۵ میلیارد دلار از تولید ناخالص بالای برخوردار نمی‌باشد.	✓
ET3	شاخص فساد	تاجیکستان با قرار گرفتن در رتبه ۱۱۱ جهانی از فساد ترین کشورهای از نظر اقتصادی می‌باشد.	✓
ET4	سرمایه گذاری خارجی	طبق ماده ۸ قانون سرمایه گذاری خارجی در تاجیکستان سرمایه گذاری خارجی در قلمرو جمهوری تاجیکستان ملی نخواهد شد اما با این وجود حجم سرمایه گذاری خارجی در این کشور چندان مطلوب نبوده است. ایران هم در رتبه کشورها حائز رتبه در سرمایه گذاری در این کشور نیست.	✓

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com>.

اطلاعات و آمار جداول فوق حکایت از نقاط قوت اقتصادی ایران منبعث از وضعیت اقتصادی این کشور دارد. هم‌چنین هم تکمیلی اقتصادی، ظرفیت‌های مختلف اقتصادی، توافقی‌های اقتصادی دو جانبه در کنار نقاط ضعف داخلی محدود و فرصت‌های اقتصادی تاجیکستان چون: مدل اقتصادی این کشور، هم تکمیلی اقتصادی... در کنار تهدیدات اندک اقتصادی چون فساد اقتصادی، حضور کشورهای رقیب ... چشم‌انداز روشنی برای سیاست اقتصادی ج.ا.ایران در تاجیکستان متصور می‌شود.

جدول شماره ۶. قوت‌ها و ضعف‌های تکنولوژیکی

نقاط قوت و ضعف تکنولوژیکی (Technical) جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	قوت (S) / ضعف (W)
TS1	تقریبت‌های تکنولوژیکی	ایران در زمینه سد سازی، ساختن تونل، پل، جاده می‌تواند به تاجیکستان کمک کند.	✓
TS2	تولید برق	ایران با تولید ۲۶۵٫۱ میلیارد کیلووات برقی دارای رتبه ۱۶ در دنیا می‌باشد. با توجه به منابع عظیم آبی تاجیکستان می‌تواند قطع قوتی در روابط دو کشور باشد.	✓
TS3	جاده	ایران با ۱۹۸٫۸ هزار کیلومتر جاده دارای رتبه ۲۱ دنیا می‌باشد.	✓
TS4	قوت الکترونیک	ایران در سال ۲۰۱۸ از بین ۱۹۳ کشور جهان دارای رتبه ۸۶ شده است. ایران در سال ۲۰۱۸ توسعه قابل توجهی داشته است.	✓
TS5	استفاده از اینترنت	طبق امار ۲۰۱۷ تقریباً ۷۰ درصد جمعیت ایران از اینترنت استفاده می‌کنند.	✓
TS6	استفاده از فناوری‌های نو	ایران تا پایان بهمن سال ۲۰۱۷ با انتشار ۸ هزار و ۷۹۱ مقاله در این زمینه توانسته است رتبه چهارم جهانی را از آن خود کند، ضمن آنکه ایران همچنین با تولید ۴۰ درصد علم نانو بیشترین سهم تولید این علم را در میان کشورهای اسلامی دارد.	✓
TS7	راه آهن	ایران با ۱۴۰۰ کیلومتر ریل قطار دارای رتبه مناسبه ۲۴ در دنیا می‌باشد.	✓
TS8	راه آبی	ایران دارای ۸۵۰ کیلومتر مسیر آبی می‌باشد.	✓
TS9	فرودگاه	ایران با داشتن ۳۱۹ فرودگاه رتبه ۲۲ این زمینه را در اختیار دارد.	✓

Sources: www.indexmundi.com.

جدول شماره ۷. فرصت و تهدیدات تکنولوژیکی

فرصت‌ها و تهدیدات تکنولوژیکی (Technical) تاجیکستان برای جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	فرصت / تهدید
T01	ظرفیت‌های تکنولوژیکی	سدسازی، تونل‌سازی، جاده‌سازی، کارخانه‌های ماشین‌آلات کشاورزی از ظرفیت‌های تکنولوژیکی تاجیکستان برای ایران هستند.	✓
T02	تولید برق	این کشور هرچند منابع عظیم آبی برای تولید برق در اختیار دارد اما هنوز موفق به استفاده مطلوب از آن نشده است اما یک فرصت خوب برای سرمایه‌گذاری ایران می‌باشد.	✓
T03	صادرات برق	تاجیکستان با ۱۰۰۰ میلیون کیلووات ساعت صادرات برق در این زمینه کشور مطرحی در این زمینه نیست.	✓
T04	نوبت الکترونیک	تاجیکستان با قرار گرفتن در رتبه ۱۳۱ جهان در سال ۲۰۱۸ این زمینه از وضعیت مطلوبی برخوردار نمی‌باشد.	✓
TT2	جاده	تاجیکستان با داشتن تنها ۲۷،۱ هزار کیلومتر جاده در رتبه ۹۱ جهانی و دارای زیرساخت‌های ارتباطی زمینی مناسبی نمی‌باشد اما در صورت توسعه می‌تواند ایران را از طریق زمینی به شرق روسیه، چین و فرافستان وصل کند.	✓
TT4	راه آهن	تاجیکستان به علت کوهستانی بودن تنها ۶۸۰ کیلومتر ریل راه آهن دارد می‌باشد.	✓
TT5	راه آبی	تاجیکستان کشوری محصور در خشکی می‌باشد.	✓
TT6	فرودگاه	تاجیکستان با داشتن تنها ۴ فرودگاه از وضعیت حمل و نقلی هوایی مناسبی برخوردار نمی‌باشد.	✓
TT7	استفاده از اینترنت	تعالیه بین‌المللی ارتباط الکترونیکی نهاد وابسته به سازمان ملل متحد جایگاه کشورهای جهان را در استفاده از اینترنت تعیین کرده است که بیش از ۶۱ درصد مردم این کشور در سال ۹۵ به اینترنت دسترسی ندارند.	✓

۵۰

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره دهم، شماره

اول، شماره پیاپی

سی و شش

بهار ۱۳۹۹

Sources: <https://fa.tradingeconomics.com>.

اگر فرصت‌های تکنولوژیکی تاجیکستان در زمینه تولید برق، سدسازی، احداث تونل و جاده را بهترین فرصت‌های این کشور برای حضور فنی -تکنولوژیکی ایران در نظر بگیریم، باید گفت ایران با داشتن تجارب علمی و فنی ارزشمند در زمینه احداث تونل، جاده و سدسازی، دارای بهترین و قوی‌ترین نقاط قوت برای حضوری موفق در این کشور می‌باشد. البته تهدیداتی چون نداشتن زیرساخت‌های مناسب حمل و نقل به صورت مانع عمل خواهند کرد.

جدول شماره ۸. قوت و ضعف زیست-محیطی

نقاط قوت و ضعف محیطی (environmental) جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	قوت (S) / ضعف (W)
ES1	وضعیت انبساط	ایران از کشورهای است که تنوع اقلیمی در آن حاکم است. این تنوع اقلیمی از مزایای آب و هوایی ایران می باشد. از ۱۳ اقلیم شناخته شده جهان، ۱۱ اقلیم در ایران وجود دارد.	✓
ES2	موقعیت ژئوپلیتیکی	مزیت های استراتژیک و ژئوپلیتیک ایران نقش مهمی در چشم انداز رقابت جهانی برای شکل دهی معماری آینده انرژی اوراسیا دارند. ایران یکی از بهترین و کوتاه ترین مسیرهای اتصال آسیای مرکزی با آب های آزاد می باشد که اتصال جغرافیایی با این منطقه دارد. اهمیت موقعیت ژئوپلیتیک ایران در منطقه بر هیچ کس پوشیده نیست. واقع شدن در چهار راه ارتباطی بین شرق مدیترانه، آسیای مرکزی و قفقاز، جنوب شرقی آسیا و خاور نورد از برتری ایران در این زمینه حکایت دارد و «در مقام مقایسه با ایران، بسیاری از همسایگان در حقارت ژئوپلیتیک به سر می برند.	✓
ES3	ذخایرات شده نفت	ایران با داشتن ذخایری به میزان ۱۵۸٫۵ میلیارد بشکه نفت دارای رتبه چهارم در دنیا می باشد.	✓
ES4	تولید نفت	ایران با تولید ۵ میلیون بشکه در روز دارای رتبه پنجم در این زمینه می باشد.	✓
ES5	صادرات نفت	با خروج امریکا از برجام در حال حاضر صادرات نفت ایران چیزی حدود ۱۰ میلیون بشکه در روز می باشد که این مقدار بعد از اجرایی شدن نودم تحریم ها در ۱۳۱۳ آبان احتمالاً باز هم تغییر خواهد کرد.	✓
ES6	ذخایرات گاز	ایران با داشتن ۳۳۵،۰۰۰،۰۰۰ مترمکعب گاز محقق رتبه نهم در جهان می باشد.	✓
EW1	انحصار جغرافیایی	ایران با تاجیکستان همسایه نیست.	✓
EW2	وضعیت آب و منابع آن	ارتفاع کل ریزش های جوی از اول مهر تا ۱۴ شهریور سال ۹۶-۹۷ بالغ بر ۱۶۹٫۵ میلیمتر بوده که این مقدار بارندگی نسبت به میانگین نوره های مشابه در آن زمان (۲۴۶٫۷ میلیمتر) ۳۱٫۳ درصد کاهش نشان می دهد. امار و ارقام منابع آبی کشور بیابانگرا اوضاع نابسامان کشور در این حوزه است چرا که از یک سو با کاهش آب های سطحی و از سوی دیگر کاهش آب های زیر زمینی مواجهه هستیم؛ علاوه بر این، وضعیت بارندگی ها نیز چندان مناسب نیست.	✓

Sources: www.indexmundi.com.

جدول شماره ۹. فرصت ها و تهدیدات زیست-محیطی

فرصت ها و تهدیدات زیست-محیطی (environmental) تاجیکستان برای جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	فرصت / تهدید
EO1	وضعیت آب	تاجیکستان در بین نو رونخانه بزرگ منطقه - امونریا و سیردریا واقع است. در تاجیکستان ذخیره های اصلی آبی منطقه وجود دارند. قریب به ۷۰٪ ذخیره های منطقه ای آب را تشکیل می دهد. از روی این امار جمهوری تاجیکستان جای هشتم را در جهان دارد.	✓
EO2	ذخایرات نفت	تاجیکستان با ذخایر نفتی ۱۲ میلیون بشکه ای نفت در این زمینه نیازمند واردات نفت می باشد و این فرصتی برای صادرات نفت ایران به این منطقه می تواند باشد.	✓
EO3	ذخایرات گاز	تاجیکستان دارای ۵٫۵ میلیارد مترمکعب ذخایر گازی می باشد ایران می تواند گازی این کشور صادر کند.	✓
EO4	کشورزی	مصولات کشاورزی تاجیکستان از واردات ایران بحساب می آیند.	✓
EO5	قزرات	آلومینیوم از صادرات تاجیکستان به ایران می باشد. همچنین منابع غنی اورانیم در دسترس دارد.	✓
EO6	وضعیت انبساط	آب و هوای تاجیکستان قارهای، نیمه استوایی و نیمه خشک و بخشی صحرایی است. میانگین بارندگی سالانه در اکثر مناطق جمهوری بین ۷۰۰ تا ۱۶۰۰ میلی متر است. اقلیم های گردنگون در این کشور وجود دارد.	✓
ET1	موقعیت ژئوپلیتیکی	تاجیکستان با قرار گرفتن در منطقه ی آسیای مرکزی کلون توجه قدرت های منطقه ای و فرامنطقه ای می باشد. این وضعیت برای ایران می تواند یک تهدید بحساب آید.	✓
ET2	انحصار جغرافیایی	ایران و تاجیکستان مرز زمینی ندارند.	✓

Sources: https://fa.tradingeconomics.com.

ایران نقاط قوت متنوع محیطی چون منابع عظیم انرژی فسیلی و مسیر انتقال انرژی منطقه جهت حضوری موفق در تاجیکستان دارد. ضعف‌های معدودی چون عدم اتصال جغرافیایی وجود دارد. به نظر می‌رسد با توجه به نقاط قوت محیطی، فرصت‌های محیطی زیادی برای حضور موفق ایران در تاجیکستان وجود دارد.

۴-۴. روندهای اقتصادی

در آغاز روابط، ریاست جمهوری تاجیکستان در پیام‌های خود به مجلس عالی تاجیکستان بر گسترش همکاری‌های اقتصادی تاجیکستان با همسایگان نزدیک خود به‌خصوص ایران تاکید نمودند. برای پیشبرد همکاری‌های همه‌جانبه بین تاجیکستان و ایران بیش از ۱۵۰ سند تنظیم‌کننده همکاری‌های دو جانبه به امضاء رسیده‌اند. کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی و تجاری تاجیکستان و جمهوری اسلامی ایران تاسیس شده است. تاکنون دوازده اجلاس کمیسیون مشترک همکاری‌های اقتصادی، فنی و فرهنگی بین ایران و تاجیکستان برگزار شده است. دوازدهمین اجلاس کمیسیون مشترک اقتصادی دو کشور در تاریخ ۲۳ و ۲۴ آبان‌ماه ۱۳۹۶ در شهر دوشنبه برگزار شد (سایت سفارت تاجیکستان در ایران، ۱۳۹۷/۱۱/۲۶).

سرمایه‌گذاری‌های ایران در تاجیکستان: به دلیل وضعیت سیاسی دشوار در تاجیکستان پروژه‌های خاص اقتصادی جمهوری اسلامی ایران در این کشور بعد از پایان این بحران در سال ۱۹۹۷ و با آغاز دوره ریاست جمهوری خاتمی در این کشور آغاز شدند. دیدار خاتمی از تاجیکستان در سال ۲۰۰۲ و دیدار برگشت رحمان از ایران در سال ۲۰۰۳ به توسعه روابط اقتصادی تاجیکستان و ایران کمک کرد. طرفین توافق کردند، ایران در یکی از بزرگترین پروژه‌های تاجیکستان (سنگ توده ۲) سرمایه‌گذاری کند. این نیروگاه برق آبی با تلاش‌های مشترک بر روی رودخانه وحش (در جنوب) ساخته شد. هزینه این تاسیسات به ۲۲۰ میلیون دلار رسید، که ۱۸۰ میلیون آن توسط ایران و ۴۰ میلیون توسط تاجیکستان سرمایه‌گذاری شده است. قرار شد طرف سه سال و نیم این طرح به بهره‌برداری برسد و ایران با بهره‌برداری ۱۲ و نیم‌ساله از عایدات این طرح، سرمایه‌گذاری خود را دریافت نماید و سپس تسهیلات به صورت کامل به

تاجیکستان واگذار گردد (Dodikhudoev & Niyatbekov 2008:135). احداث «تونل استقلال» که قرارداد آن در سال ۲۰۰۳ در دوره ریاست جمهوری خاتمی امضا شده بود، در سال ۲۰۰۶ به بهره‌برداری رسید. در سال ۲۰۱۲ نیز روسای جمهور سه کشور ایران، تاجیکستان و افغانستان توافق کردند که در جهت احداث خط راه‌آهنی که این سه کشور را به یکدیگر متصل سازد، تلاش کنند (امیراحمدیان و رضازاده، ۱۳۹۱: ۴۷).

۵-۴. پیش‌رسان‌های فرهنگی-اجتماعی

۵۳

جدول شماره ۱۰. قوت و ضعف‌های اجتماعی-فرهنگی

نقاط قوت و ضعف اجتماعی و فرهنگی (Social) جمهوری اسلامی ایران		ردیف	عنوان	توضیحات	قوت (S)	ضعف (W)
	✓	SS1	عامل تاریخ و هویت مشترک	تاکید بیش از حد و معزول بر این مولفه کشورهای منطقه را دچار بدبینی سلطه‌طلبی ایران کرده است.		
	✓	SS2	زبان فارسی	زبان فارسی محور مشترک فرهنگی نو کشور می‌باشد.		
	✓	SS3	نوروز	جدونوروز و تشکیل کشورهای حوزه نوروز از عوامل موثر بر ارتباط طرفین می‌باشد.		
	✓	SS4	اثرات تاریخی، قومی، مذهبی و وضعیت سواد	اثرات گریبی در هر شکل و صورتی در ایران وجود ندارد.		
	✓	SS5	نرخ امید به زندگی	ایران با ۷۶٫۹ درصد نرخ باسوادی دارای رتبه ۹۹ در دنیا می‌باشد که نرخ باسوادی نسبتاً خوبی به حساب می‌آید.		
	✓	SS6	جمعیت و نرخ رشد آن	ایران با داشتن رتبه ۱۲۰ در دنیا و با نرخ امید به زندگی ۷۴ سال دارای رتبه تقریباً مناسبی در این زمینه می‌باشد.		
	✓	SS7	مواد مخدر	جمعیتهای ایران در سال ۲۰۱۸ به ۸۲ میلیون نفر رسیده است که در رتبه ۱۰ هفدهمین کشور پرجمعیت جهان قرار دارد. نرخ رشد جمعیت ایران با توجه به منابع و مساحت این کشور با رشدی ۱٫۴ درصدی در وضعیت مطلوبی می‌باشد. رتبه ایران در این فاکتور ۱۹۹ دنیا می‌باشد.		
	✓	SW1	مذهب	مواد مخدر با منشاء کشورهای خارجی «سایه و پدیده‌های آن» معضلی بزرگ در کشور می‌باشد.		
	✓	SW2	نرخ خالص مهاجرت منفی	به علت عدم اشتراک مذهبی ایران با کشورهای آسیای مرکزی، عوامل مذهب عاملی تعیین‌کننده در روابط طرفین بحساب نمی‌آید.		
	✓	SW3	وضعیت تحت‌بهداشتی	نرخ خالص مهاجرت منفی یعنی افرادی که از کشور خارج می‌شوند بیشتر از افرادی هستند که وارد این کشورها می‌شوند. ایران دارای رتبه منفی ۲٫۱ می‌باشد.		
	✓	SW4	هزینه‌های بهداشتی	ایران با قرار گرفتن در رتبه ۱۸۰ جهانی و با داشتن فقط ۱۰ وضعیتی مناسبی در این زمینه ندارد.		
	✓	SW6	بهداشتی	ایران با اختصاص ۶٫۶ درصد از تولید ناخالص ملی به هزینه‌های بهداشتی دارای رتبه نه چندان جالب ۱۸۳ در دنیا می‌باشد.		

Source: www.internetworldstats.com.

جدول شماره ۱۱. فرصت‌ها و تهدیدات اجتماعی

فرصت‌ها (Opportunities) و تهدیدات (threats) اجتماعی-فرهنگی (Social) تاجیکستان در ارتباط با جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	فرصت / تهدید
SO1	تاریخ و هویت مشترک	تاریخ و هویت مشترک فرهنگی از عوامل تقویت ارتباط طرفین می‌باشد.	✓
SO2	زبان فارسی	زبان فارسی محور مشترک فرهنگی دو کشور می‌باشد.	✓
SO3	نوروز	عیلنوروز و تشکیل کشورهای حوزه نوروز از عوامل موثر بر ارتباط طرفین می‌باشد.	✓
SO4	جمعیت و نرخ رشد آن	تاجیکستان با نرخ رشد ۱،۶۶٪ از نرخ رشد جمعیتی پایین برخوردار می‌باشد. دارای جمعیتی ۸،۹ میلیون نفر دارد نسبت به سایر مولفه‌های جمعیتی این کشور وضعیت مطلوب دارد.	✓
SO5	وضعیت سواد	تاجیکستان با ۹۶،۸٪ نرخ سواد و رتبه ۱۳ جهانی از وضعیت بسیار مطلوبی برخوردار می‌باشد.	✓
SO6	وضعیت تحت بیابان‌ساز	تاجیکستان با رقم ۵۰ درصد تریبیر هر هکتار فقر وضعیتی مطلوب در این زمینه دارد.	✓
ST1	مذهب	با دخالت‌های عربستان سعودی مذهب تسنن این کشور به نوعی به عامی برای افتراق و واگرایی با ایران شیعی مذهب تبدیل شده است.	✓
ST2	افراط‌گرایی قومی، مذهبی	افراط‌گرایی و بنیادگرایی دینی در تاجیکستان همواره وجود داشته است. اختلافات قومی هم از عوامل اصلی شروع بحران داخلی آغاز استقلال این کشور می‌باشد.	✓
ST3	مواد مخدر	همسایگی تاجیکستان با افغانستان این کشور را با بحران مواد مخدر مواجه کرده است.	✓
ST4	نرخ خاص مهاجرت	تاجیکستان با نرخ منفی ۱،۱٪ در زمینه مهاجرت عملاً یکی از کشورهای مهاجر فرست می‌باشد.	✓
ST5	نرخ امید به زندگی	تاجیکستان با نرخ امید به زندگی ۷۱،۱٪ در رتبه ۱۶۸ جهان از وضعیت مطلوبی در این زمینه برخوردار نمی‌باشد.	✓

۵۴

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره دهم، شماره

اول، شماره پیاپی

سی و شش

بهار ۱۳۹۹

Source: www.internetworldstats.com, Web Of Science.

هرچند ریل‌گذاری حضور ایران در تاجیکستان بر مبنای عوامل فرهنگی و اجتماعی صورت گرفته است و ضعف‌ها و تهدیدات اجتماعی و فرهنگی در قیاس با ضعف و تهدیدات ناچیز هستند اما همین ضعف و تهدیدات اندک چون تفاوت مذهبی، افراط‌گرایی و.. در عمل می‌تواند با سان «شمشیر داموکلس» در دست رقبای منطقه‌ای چون عربستان سعودی و اسرائیل برای ایجاد تهدید نفوذ ایدئولوژیک ایران در تاجیکستان و تخریب رابطه دو کشور باشد. فرصت‌های اجتماعی-فرهنگی و تاریخی تاجیکستان در تناسب کامل با حضور ایران بوده‌اند. تهدیدات فرهنگی-اجتماعی تاجیکستان برای ایران اندک می‌باشند.

۱. در مباحث معمولی سیاسی و اجتماعی عبارت است از یک خطر حاد، یک تهدید دائمی که همیشه موجود است و هر حرکت و واکنشی را دچار مخاطره می‌کند.

جدول شماره ۱۲. قوت و ضعف‌های قانونی

نقاط قوت و ضعف قانونی (Legal) جمهوری اسلامی ایران			
ردیف	عنوان	توضیحات	قوت (ق) / ضعف (W)
LS1	تفکیک قانون اساسی	قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران مبنی نهادهای فرهنگی، اجتماعی، سیاسی و اقتصادی جامعه ایران بر اساس اصول و ضوابط اسلامی است که انعکاس خواست قلبی امت اسلامی می‌باشد. (مقدمه قانون اساسی) در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران با محوریت دین مبین اسلام به مولفه‌های و اصول دگرگسی هم توجه جدی شده است.	✓
LS2	حقوق افراد و کلیت‌ها	اصل نوزدهم مردم ایران از هر قوم و قبیله که باشند از حقوق مساوی برخوردارند و رنگ، نژاد، زبان و مانند اینها سبب امتیاز نخواهد بود. (قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران)	✓
LS3	تفکیک رابطه حقوق داخلی و معاهدات بین المللی	اصل هفتم: عهدنامه‌ها، معاهده‌ها، قراردادهای و موافقت‌نامه‌های بین المللی باید به تصویب مجلس شورای اسلامی برسد. اصل یکصد و سی و نهم: صلح دعوی راجع به امور عمومی و دولتی یا ارجاع آن به داوری در هر مورد، موقوف به تصویب هیأت وزیران است و باید به اطلاع مجلس برسد. در مواردی که طرف دعوی خارجی باشد و در موارد مهم داخلی بایسته تصویب مجلس نیز برسد. موارد مهم را قانون تعیین می‌کند. قانون اساسی تولید مجلس شورای اسلامی برای تصویب معاهدات بین المللی را ضروری دانسته است. «ما از باب اینکه تابع اسلام هستیم قراردادهایی که شده محترم می‌شماریم» (سخنرانی در جمع سفرای و دیپلمات‌های خارجی ۱۳۵۹/۱۱/۲۲)	✓
LS4	عدم مداخله بر امور داخلی کشورها و احترام متقابل	با همه توفی که به احترام با ما رفتار کنند، ما نیز با آنها به احترام متقابل رفتار خواهیم کرد. روابط ما با تمام خارجیا بر اساس اصل احترام متقابل خواهد بود. در این رابطه، نه به ظلمی تسلیم می‌شویم و نه به کسی ظلم خواهیم کرد. (صحیفه نور، ۴: ۲۶۸)	✓
LW1	شالوده قانون اساسی	داشتن شالوده‌های متفاوت در قوانین اساسی طرفین (ایران لاین مبین اسلام و آسیای مرکزی سکولار) باعث عدم تاثیر این عامل در روابط طرفین شده است.	✓

منبع: قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران

جدول ۱۳. فرصت و تهدیدات قانونی

فرصت‌ها و تهدیدات قانونی (Legal) تاجیکستان			
ردیف	عنوان	توضیحات	قوت (ق) / ضعف (W)
LO1	تفکیک قانون اساسی	مقدمه قانون اساسی تاجیکستان: ما، ملت تاجیکستان جزئی از جامعه جهانی خود را در برابر نسلیهای گذشته، حل و آینده مسئول می‌دانیم.	✓
LO2	حقوق افراد و کلیت‌ها	قانون اساسی تاجیکستان در مقدمه: اصل بر برابری حقوق تمام ملت و خلقهای تاجیکستان رحمت می‌شود.	✓
LO3	تفکیک رابطه حقوق داخلی و معاهدات بین المللی	قانون اساسی تاجیکستان این کشور را عضو جامعه جهانی معرفی کرده است و اکثر سازوکارها و تعهدات بین المللی را پذیرفته است.	✓
LO4	عدم مداخله بر امور داخلی کشورها و احترام متقابل	قانون اساسی تاجیکستان بر روابط مسالمت آمیز با همسایگان تاکید دارد.	✓
LT1	شالوده قانون اساسی	قانون اساسی تاجیکستان بر جدایی لاین از سیاست تاکید دارد. و بیشتر منطبق بر مولفه‌های غربی می‌باشد.	✓

منبع: قانون اساسی تاجیکستان

ایران در تمام زمینه‌های اقتصادی، سیاسی و اجتماعی نقاط قوت قانونی فراوانی دارد. ضعف اصلی قانونی تفاوت اساسی شالوده قانون اساسی ایران با تاجیکستان می‌باشد.

طبق قانون اساسی تاجیکستان و روی کاغذ فرصت‌های قانونی زیادی در تمام زمینه‌ها برای حضور موفق ایران در تاجیکستان ایجاد شده است. شالوده متفاوت قانون اساسی مهمترین تهدید قانونی در روابط ایران و تاجیکستان می‌باشد.

۶-۴. روندهای فرهنگی-اجتماعی

روابط ایران و جمهوری‌های آسیای مرکزی ریشه در تاریخ این منطقه دارد، با فروپاشی اتحاد شوروی مجدداً شرایط برای احیای پیوندهای تاریخی فراهم آمد. ایران از سال‌های پایانی حکومت اتحاد شوروی حضور و نفوذ خود در آسیای مرکزی را گسترش داد (کولایی، ۱۳۷۶: ۱۴۱). بعد از سقوط شوروی، ایران با توجه به اشتراک هزاران ساله زبانی، فرهنگی و اجتماعی که با تاجیکستان دارد، توجه خود را بیشتر به سمت این جمهوری معطوف کرد (Alkin, 2013: 361). تمرکز تلاش‌های ایران بیشتر در مناطقی که میراث تاریخی، فرهنگی و زبانی مشترک داشته - مانند تاجیکستان و مناطقی از ازبکستان - بوده است (Duarte, 2014: 120). لازمه‌ی ایجاد روابط سیاسی مستحکم با این کشور فعالیت دستگاه دیپلماسی کشور برای توسعه‌ی روزافزون ارتباط با این کشور با محور دیپلماسی فرهنگی بود (رئیس، ۱۳۹۴: ۱۵۳). ریشه‌های تاریخی یکسان، زبان مشترک و دین واحد در کنار تشابه سنت‌ها، آیین‌ها و باورهای اجتماعی ملی، شرایط بی‌بدیلی را برای توسعه مناسبات فرهنگی میان دو کشور فراهم کرد. لذا در تبیین روابط بین دو ملت ایران و تاجیکستان شاید بتوان گفت فرهنگ مشترک این دو کشور حکم بستری را دارد که سایر ابعاد و جوانب بر روی آن استقرار می‌یابد (سایت سفارت ایران در تاجیکستان، ۱۳۹۷/۱۲/۹).

۵. سناریوهای سیاست خارجی ایران در جمهوری تاجیکستان

با تکیه بر پیشران‌ها و روندها این سناریوها برای سیاست خارجی ایران در تاجیکستان قابل ذکر می‌باشد.

۵-۱. سناریوهای محتمل

سناریوی اول: "قوی‌ترین حالت مطلوب": با توجه به سفر رئیس‌جمهور ایران در خرداد ۱۳۹۸ به تاجیکستان و دیدار با رئیس‌جمهور تاجیکستان و تأکید طرفین بر توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی، بازسازی روابط پیشین و تقویت همکاری‌های تهران و دوشنبه و در مقابل استقبال گرم رئیس‌جمهور تاجیکستان از آقای روحانی و تأکید رحمان بر توسعه مناسبات با ایران، به‌ویژه در حوزه اقتصاد و با مشارکت بخش خصوصی ایران، انتظار می‌رود یخ روابط دو کشور آب شده و آرام آرام روابط طرفین به سطح مطلوبی و معمولی - البته نه در سطح روابط استراتژیک و شریک تجاری برتر ارتقاء یابد. در تحلیل این سناریو باید گفت سیاست خارجی ایران در تاجیکستان همواره تحت تاثیر ساختار بین‌الملل و خصوصاً تهدیدات ناشی از خصومت آمریکا با ایران بوده است. در این سناریو که جز طیف سناریوهای «مطلوب» قرار می‌گیرد، با لحاظ کردن این مولفه انتظار می‌رود اگر تغییری در روابط ایران و آمریکا رخ ندهد این سناریو احتمال بالای ۷۵ درصد به وقوع بپیوندد.

سناریوی دوم: "محتمل‌ترین حالت نامطلوب": با توجه به شرایط و مقتضیات حاکم بر سیاست بین‌المللی و محیط پیرامونی جمهوری اسلامی ایران و تحریم‌های یک‌جانبه آمریکا بر علیه ایران و قاعدتاً تاثیر آن بر روابط ایران و تاجیکستان، روابط فعلی رونق چندانی نخواهد یافت و همین روند سردی روابط ادامه پیدا خواهد کرد و البته انتظار نمی‌رود روابط طرفین بیش از پیش تیره و سرد گردد. این سناریو که در ردیف سناریوهای «ایستا» قرار می‌گیرد در صورت ادامه همین روند تا ۵۰ درصد به بالا احتمال وقوع خواهد داشت.

سناریوی سوم: "بدترین حالت محتمل": تحت تاثیر ساختار فعلی سیاست بین‌المللی و ادامه تحریم‌های همه‌جانبه آمریکا، ترس سایر کشورها از ایجاد تعاملات اقتصادی، سیاسی ... با ایران، رویکرد تاجیکستان نسبت به ایران از وضعیت سردی وارد فاز خصمانه شده و تاجیکستان همچنان با عضویت ایران در سازمان شانگهای مخالفت خواهد کند و بیش از پیش زمینه حضور رقبای منطقه‌ای ایران یعنی عربستان سعودی و

اسرائیل در راستای ضربه به ایران در تاجیکستان فراهم خواهد شد. این سناریوی «بحرانی» با همین روند احتمال وقوع حدود ۲۵ درصد به بالا خواهد داشت.

۲-۵. سناریوهای مطلوب (مرجح)

سناریوی مطلوب ایران: «برادر بزرگ موعظه‌گر؛ برادر کوچک سربه‌راه»: در این وضعیت ایران با تاکید بر قرابت و تشابه تاریخی، فرهنگی و اجتماعی و سرمایه‌گذاری اقتصادی در طرح‌های زیربنایی (انرژی، حمل و نقل...) انتظار دارد، برخورد تاجیکستان با ایران به‌سان برادر بزرگی باشد که برادر کوچک از وی حرف‌شنوی برادرانه دارد. با ادامه همین روندها احتمال وقوع این سناریو حدود ۲۵ درصد خواهد بود.

سناریوی مطلوب تاجیکستان: «برادر بزرگ با جیب پر پول و عدم حساسگری مالی»: در این وضعیت تاجیکستان انتظار دارد، حضور ایران همراه با سرمایه‌گذاری هنگفت در طرح‌های گوناگون اقتصادی و مالی این کشور باشد که همانند دوران ریاست جمهوری احمدی‌نژاد، اجباری برای بازپرداخت اصل سرمایه به ایران وجود نداشته باشند و حضور ایران فاقد مولفه‌های ایدئولوژیک باشد. عملی شدن این سناریو با همین روندها کمتر از ۲۵ درصد می‌باشد.

نتیجه‌گیری

پژوهش با رویکردی آسیب شناسانه بعد از مشخص کردن ضعف‌ها و قوت‌های داخلی جمهوری اسلامی ایران و فرصت‌ها و تهدیدات محیط به تحلیل و بررسی استراتژی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان پرداخت. خروجی‌های تحلیل پژوهش در قالب مدل سوات و پستل نشان می‌دهد که استراتژی مورد استفاده سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران «نه شرقی و نه غربی» یا همان «موازنه منفی» بوده است. اما راهبردهای حضور جمهوری اسلامی ایران در مناطق جهان و مورد پژوهش یعنی تاجیکستان متفاوت بوده است. در جمهوری تاجیکستان در دوره هاشمی رفسنجانی «اس تی» یا «راهبرد اقتضایی» بود. در این راهبرد جمهوری اسلامی ایران سعی نمود، تهدیدات سیاسی محیط تاجیکستان چون: حضور روسیه به‌عنوان قدرتی رقیب، نظام‌های سیاسی با

شالوده متفاوت، دیدگاه اولیه منفی سیاستمداران تاجیکستان نسبت به حضور ایران، پیامدهای جنگ داخلی تاجیکستان، رقبای منطقه‌ای چون ترکیه را با به کارگرفتن نقاط قوت داخلی چون دیپلماسی قوی و قرابت فرهنگی و تاریخی تبدیل به فرصت کند.

در دوره دولت اول خاتمی با تمرکز سیاست خارجی ایران بر ترمیم روابط با غرب، تاجیکستان در تفکرات استراتژیک دولت مردان ایران نقش چندانی نداشت. بیراهه نگفته‌ایم اگر عنوان شود در این دوره ما فاقد راهبرد سیاست خارجی خاصی در تاجیکستان بوده‌ایم. اما دوره دوم از ۲۰۰۱ تا ۲۰۰۵ راهبرد سیاست خارجی ایران، راهبرد (اس.تی) بود. با حضور ایالات متحده آمریکا در تاجیکستان و افغانستان بعد از رخداد ۱۱ سپتامبر، جمهوری اسلامی ایران در راهبردی "عکس‌العملی" یا "اقتضایی" حضور خود در تاجیکستان را افزایش داد. در دوره احمدی‌نژاد باید گفت که هر چند براساس ادعای احمدی‌نژاد روابط دو کشور "استراتژیک" و به‌سان "یک روح در دو کالبد" بود و باید سیاست خارجی ایران در قالب راهبرد (اس.او) - که «تهاجمی» نامیده می‌شود - تحلیل شود، اما در عمل راهبردی که در دوره اول دولت احمدی‌نژاد به‌کار گرفته شد، (اس.تی) بود. دولت اول احمدی‌نژاد با استفاده از درآمدهای هنگفت نفتی که با بالا رفتن قیمت نفت حاصل شده بود، با اختصاص سرمایه زیادی به طرح‌های زیربنای تاجیکستان در ظاهر روابط مستحکمی با این کشور ایجاد کرده بود. اما در دوره دوم دولت ایشان با اعمال تحریم‌های گسترده و همه‌جانبه علیه ایران، توان داخلی دولت احمدی‌نژاد برای سرمایه‌گذاری کاهش یافت و محیطی تهدیدزا در تقابل با سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران ایجاد شد. به این خاطر راهبرد (دبلیو.او) سرلوحه سیاست خارجی احمدی‌نژاد قرار گرفت. در این زمان احمدی‌نژاد سعی داشت ضعف‌های داخلی ایجاد شده به‌علت تحریم‌های همه‌جانبه را با استفاده از فرصت‌های محیط از جمله تاجیکستان ترمیم کند، اما عملاً موفقیت‌آمیز نبود. در تحلیل راهبرد سیاسی سیاست خارجی ایران در دوره روحانی باید گفت با اتمام دوره احمدی‌نژاد و باقی ماندن تحریم‌های همه‌جانبه، ایران عملاً از نظر داخلی توان ادامه سرمایه‌گذاری در کشور تاجیکستان را نداشت و با رخدادن حوادث مخرب فوق‌الذکر، محیط تاجیکستان بیش از آن که فرصت‌زا باشد، باعث زنده شدن تهدیداتی گردید که بعضاً ریشه در

شالوده نظام‌های سیاسی دو کشور داشتند. راهبرد (دبلیو.تی) در دستور سیاست خارجی قرار گرفت. براساس این راهبرد جمهوری اسلامی ایران سیاستی منفعلانه با هدف کاستن از تهدیدات محیطی و برطرف نمودن ضعف‌های داخلی اتخاذ کرد. هر چند امسال (۱۳۹۸) با سفر رئیس‌جمهور ایران به تاجیکستان و مذاکراتی مثبت با رئیس‌جمهور تاجیکستان و انتخاب سفرای جدید دو کشور و سفر وزاری خارجه طرفین با وجود تحریم‌های شدید یکجانبه آمریکا بر علیه ایران نسیم ترمیم روابط طرفین به آرامی وزیدن گرفته است. بعد از مشخص شدن راهبردها جمعاً ۵ سناریو شامل سه سناریوی محتمل (رضایت‌بخش، ایستا و بحرانی) و دو سناریوی مطلوب (مرجح) ذکر شد. براساس روندها محتمل‌ترین سناریوی مطلوب بیشترین شانس وقوع را داشت و کمترین شانس وقوع به سناریوی مرجح مدنظر ایران و تاجیکستان اختصاص یافت. راهکارهای پیشنهادی: پیشنهاداتی برای موفقیت و پویایی سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در این کشور می‌توان مطرح نمود.

- تقویت "دیپلماسی سازمانی منطقه‌ای": عضویت و نقش پررنگ ایران در سازمان‌های منطقه‌ای در منطقه‌ای آسیای مرکزی چون: سازمان همکاری‌های شانگهای، اکو و سایر سازمان‌های منطقه طبعاً تاثیر مناسبی بر سیاست خارجی ایران در تاجیکستان خواهد گذاشت.
- ارتقاء جایگاه تاجیکستان در تفکرات استراتژیک تصمیم‌سازان و تصمیم‌گیران سیاست خارجی
- با وجود تدوین برنامه‌ی چشم‌انداز و مشخص شدن افق‌های سیاست خارجی، اما چشم‌اندازهای سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان مشخص نشده‌اند و هیچ‌گونه هدف‌گذاری صورت نگرفته است و راهبردها "آنی"، "واکنشی"، "کوتاه مدت" بوده‌اند و عنصر "آینده‌پژوهی" مدنظر قرار نگرفته است که بایستی به این نقیصه توجه شود.
- اولویت دادن به همکاری‌های اقتصادی برای کاهش حساسیت‌های موجود؛ در این زمینه علاوه بر سرمایه‌گذاری در بخش‌های مستعد چون حمل و نقل، برق‌آبی، بایستی این سرمایه‌گذاری همراه با توجه به الگوی جامع همکاری‌های متقابل باشد.

- در زمینه مباحث فرهنگی چون تاریخ، فرهنگ، زبان، و نژاد مشترک بایستی راهبرد «فاخته» که طی آن ما با دیپلماسی فرهنگی هوشمندانه و رضایت‌بخش و مورد پسند ملت تاجیکستان، بایستی مدنظر قرار گیرد نه راهبرد «بازشکاری» که از مولفه‌های آن رقابت و برتری‌جویی فرهنگی-اجتماعی می‌باشد و منجر به ایجاد وضعیتی نابرابر و سهم‌خواهانه و شکل‌گیری ذهنیت منفی و «ایران‌هراسانه» تاجیکستان نسبت به حضور ایران گردد.
- مدنظر داشتن روسیه به‌عنوان عاملی تاثیرگذار بر سیاست خارجی تاجیکستان

۶۱

منابع

- اسلامی، عاطفه و حسنی، نعمت. (۱۳۹۵). «کاربرد آینده‌پژوهی در مدیریت ریسک زلزله با تقسیم دوره بازگشت به انواع آینده (مطالعه موردی: زلزله شهر ری)»، *فصلنامه دانش پیشگیری و مدیریت بحران*، سال ششم، شماره ۱، صص ۵۷-۴۸.
- حاجیان، ابراهیم، قصاب، محمود. (۱۳۹۲). «آینده و سناریونگاری؛ طبقه‌بندی روش‌ها و دسته‌بندی سناریوها»، *فصلنامه راهبرد اجتماعی فرهنگی*، سال دوم، شماره ۸، صص ۶۲-۳۳.
- محمودی، مرتضی. (۱۳۹۲). «تعاملات اقتصادی تاجیکستان و ایران و دورنمای آینده روابط دو کشور در دهه‌های اخیر»، *پژوهشنامه روابط بین‌الملل*، دوره ۶، شماره ۲۴، صص ۷۸-۶۱.
- امیراحمدیان، بهرام، رضازاده، حبیب. (۱۳۹۱). «مؤلفه‌های داخلی مؤثر بر سیاست خارجی تاجیکستان»، *مطالعات آسیای مرکزی و قفقاز*، دوره ۱۸، شماره ۸۰، صص ۵۵-۳۱.
- حسینی، حسین و باقری، سیامک. (۱۳۹۱). «آینده‌پژوهی و پیش‌بینی در جنگ نرم»، *فصلنامه آفاق امنیت*، سال پنجم، شماره ۱۶، صص ۴۷-۲۳.
- رئیس، بهروز. (۱۳۹۴). «ارتباطات میان فرهنگی در روابط ایران و تاجیکستان (با تاکید بر نظریه سازه‌نگاری)»، *فصلنامه علوم خبری*، سال چهارم، شماره ۱۵، صص ۱۷۶-۱۴۱.

- سایات سفارت تاجیکستان در ایران. (۱۳۹۸).
<http://www.tajembiran.tj/fa/contacts.html> (تاریخ دسترسی ۱/۵/۱۳۹۸).
- سایات سفارت جمهوری اسلامی ایران در تاجیکستان. (۱۳۹۸).
<http://dushanbe.mfa.ir/> (تاریخ دسترسی ۱/۵/۱۳۹۸).
- کولایی طبرستانی، الهه. (۱۳۷۶). *سیاست و حکومت در آسیای مرکزی*، چاپ اول، تهران: انتشارات سمت.
- نظری، علی اشرف، محروق، فاطمه، عباسی، امیر. (۱۳۹۴). «ارزیابی میزان کاربست روش سناریونویسی در پژوهش‌های روابط بین‌الملل در ایران: بررسی روش شناختی مقالات علمی»، *فصلنامه رهیافت‌های سیاسی و بین‌المللی*، سال هشتم، شماره ۳۹، صص. ۴۲-۹.
- Atkin, Muriel. (2013). "Iran, Russia and Tajikistan's civil war." In Stephanie Cronin (Ed.), *Iranian-Russian encounters: Empires and revolutions since 1800*. New York: Routledge. pp. 361–376.
- Barma, N, Duebin, B, Lorber, E, Whitlark, R.E.(2016). "Imagine a World in Which": Using Scenarios in Political Science", *International Studies Perspectives* , 17(2), PP.117–135.
- Batsaikhan, U. & Dabrowski, M.(2017). "Central Asia — twenty-five years after the breakup of the USSR", *Russian Journal of Economics*, 6(12),pp.296-320.
- Cherepovitsyn, Alexey Evgenievich, Ilinova, Alina Alexandrovna. (2018). "Methods and Tools of Scenario Planning in Areas of Natural Resources Management", *European Research Studies Journal*, vol.5, no.1, pp.434-446.
- Clark, Brenton. (2015). *The Islamic Republic of Iran's Relations with the Republic of Tajikistan in the Post-Soviet Period*, A, Centre for Arab and Islamic Studies, The Australian National University. Available at: <https://pdfs.semanticscholar.org/0e11.pdf> (Accessed on: 20/3/2019).
- Dodikhudoev.k, Niyatbekov.v.,(2008). "The Republic of Tajikistan And The Islamic Republic Of Iran::Coopeation Achievements And Rospects", *Central Asia And The Caucasus*, 2(50), pp.133-142.
- Duarte, P. & Afonso, B. (2014). "Iran and Turkeyin Central Asia", *Iranian Review of Foreign Affairs*, 5(2) , pp.109-133.
- Francois, Renaud. (2010). "Central Asia: Between the Breakdown of the Csto and the Emergence of Iran," *ESISC Analysis* (2010): 1-5.

- Frolova, E.V., Rogach, O.V., Kabanova, E.E., Medvedeva, N.V. and Shimanskaya, IY. (2017). "Tendencies and Prospects of Tourism Industry in Russia: Sociological Analysis of Stereotypes among Population during Tourism Trips", *European Research Studies Journal*, (20(2B), pp.308-320.
- Habibi, Nader. (2013). "The Economic Legacy of Mahmoud Ahmadinejad," *Middle East Brief* June, no. 74, pp. 1-8.
- Herzig, Edmund. (2004). "Regionalism, Iran and Central Asia". *International Affairs*, No. 80, Vol. 3, pp. 503-517.
<https://centralasiaprogram.org/wp-content/uploads/2016/02/Policy-Brief-34-February-2016.pdf>. (Accessed on: 28/2/2019).
- Isoherranen, V. (2012). "Strategy analysis frameworks for strategy orientation and focus", University of Oulu, Faculty of Technology, no.32, pp.27-33. *Journal For Iranian Studies*, Year 2. issue 5, pp.69-83.
- Katzman, Kenneth. (2017). "Iran's Foreign and Defense Policies", Specialist in Middle Eastern Affairs, Congressional Research Service, Available at: <https://fas.org/sgp/crs/mideast/R44017.pdf>, (Accessed on: 17/3/2019).
- Mullerbeck, Eric. (2015). Swot And Pestwl, Tools, UNICEF KE Toolbox., Available at: <http://www.unicef.org/knowledge-exchange/>, (Accessed on: 20/5/2019).
- Osita, I. C., Idoko O.i R. & Nzekwe J.a. (2014). "Organization's stability and productivity: the role of SWOT analysis an acronym for strength, weakness, opportunities and threat", *International Journal of Innovative and Applied Research*, 2(9), pp.23- 32.
- Rastogi, N., Trivedi, M.K. (2016). "Pestel Techique – A Tool To Identify External Risks in Constrution Projects International.", *Research Journal of Engineering and Technology (IRJET)* e-ISSN: 2395-0056, 3(1), pp.32-44.
- Renaud, F. (2010). "Central Asia: Between the Breakdown of the Csto and the Emergence of Iran," *ESISC Analysis* ,1-5.
- Rocca, N. M. (2017, 22 June). Iran's geopolitics in Eurasia after the nuclear deal. *Cambridge Journal of Eurasian Studies*, Available at: <https://www.veruscript.com/a/ZHTK8T/>, (Accessed on: 25/3/2019).
- Shafiev, Abdulfattoh. (February 2016). "Iran and Tajikistan: A Story of Love and Hate", *CENTRAL ASIA POLICY BRIEF*, No. 34. Available at:
- Shakir, Mohammad. (2017). "Iran-Tajikistan Relations Internal and External Challenges", (Ph.D.) *International and Central Asian Affairs Researcher Iran's policies towards Central Asia*, Available

- at:<https://rasanah-iiis.org/english/the-journal/iran-tajikistan-relations-internal-and-external-challenges>. (Accessed on: 2/2/2019).
- Sodiqov, Alexander. (2010). "Iran Builds Closer Ties with Tajikistan," *Central Asia-Caucasus Analyst* 12, No.2. pp.19-20.
- Suvankulov, F& GUC, Y. (2012). "Who is Trading Well in Central Asia? A Gravity Analysis of Exports from the Regional Powers to the Region", *Eurasian Journal of Business and Economics*, 5(9),pp. 21-43.
- Wastnidge, E. (2017). "Central Asia in the Iranian geopolitical imagination", *Cambridge Journal of Eurasian Studies*,7(4),pp.124-138 .

۶۴

پژوهش‌های
روابط بین‌الملل

فصلنامه

پژوهش‌های

روابط بین‌الملل،

دوره دهم، شماره

اول، شماره پیاپی

سی و شش

بهار ۱۳۹۹

